

DEVESCOVI BALÁZS

Három vagy tizenhárom?

Pontosabban Eötvös József születési idejéről

Eötvös József születése időpontjaként két dátummal találkozhatunk: 1813. szeptember 3-ával és szeptember 13-ával. A legtöbb tudományos munkában, életrajzban szeptember 3-a szerepel, ám számos lexikoncikkben, újságcikkben és néhány tudományos publikációban szeptember 13-a olvasható. Mára talán kijelenthetjük: szerencsére leggyakrabban a jó időpontot adják meg, akkora szerveznek Eötvösre megemlékező eseményeket. Ebben a dolgozatban igyekszem a lehető legaprólékosabban körüljárni Eötvös József születési időpontjának a problémáját, és végül megnyugtatóan lezárom a kérdést – függelékben közlök a problémához tartozó kevésbé ismert dokumentumokat: Eötvös József autográf önéletrajzi feljegyzését és fényképeket a perdöntő dokumentumokról.

1813. szeptember 13. mint születési dátum már Eötvös József életében megjelent. A Ferenczy Jakab és Danielik József gyűjtésében készült, a Szent-István-Társulat kiadásában Emich Gusztáv nyomdájában 1856-ban Pesten megjelent *Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény* című munkában olvasható biográfia így kezdődik: „B. Eötvös József, született Budán, 1813. sept. 13-án; neveltetett a szülői háznál Ercsiben és Budán, hol alsóbb iskoláit is végezte.”¹ Ezt a dátumot rögzítette az Eötvös József halála, 1871. február 2. utáni tudósítások közül a *Pesti Napló* 1871. február 3-i esti kiadásában megjelent híradás.² Ez szerepel a Ferenczy József által írt, 1885-ben Pozsonyban kiadott életrajzban is,³ de még Sötér István, Eötvös egyik legfontosabb kutatója is ezt a dátumot adta meg monográfiája 1953-ban megjelent első kiadásában⁴ (az 1967-es második, átdolgozott kiadásban már szeptember 3. szerepel⁵).

Ezeknél azonban alighanem nagyobb hatással bír, hogy több lexikoncikkbe ez a dátum került be születési időpontként. Mind a két, talán még manapság is sokak által forgatott a 19. és a 20. század fordulóján megjelent lexikonban, a *Pallas- és a Révai Nagy Lexikonában* 1813. szeptember 13-át tüntették fel.⁶ Az Akadémiai Kiadónál

¹ FERENCZY Jakab – DANIELIK József, *Magyar Írók: Életrajz-gyűjtemény*, Szent-István-Társulat, Pest, 1856, 1:120.

² *Eötvös József*, *Pesti Napló*, 1871. február 3., esti kiadás.

³ FERENCZY József, *Báró Eötvös József életrajza*, Pozsony, 1885, 2.

⁴ SÖTÉR István, *Eötvös József*, Bp., Akadémiai, 1953, 7.

⁵ SÖTÉR István, *Eötvös József*, Bp., Akadémiai, 1967, 9.

⁶ *Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek tára tizenhat kötetben*, VI., Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894, 197. – *Révai Nagy Lexikona: Az ismeretek enciklopédiája*, VI., Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1912, 529.

1967-ben megjelent *Magyar Életrajzi Lexikonban*, valamint az ezredforduló környékén megjelentek közül a *Magyar Nagylexikonban* szeptember 3., amde az *Új Magyar Életrajzi Lexikonban* újfent szeptember 13. szerepel.⁷ A 20. század elején és közepén megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* szeptember 3-át jelöli meg, míg az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* első és második, javított, bővített kiadásába szeptember 13. került be a Wéber Antal által W. A.-ként szignózott cikkekbe.⁸ A helyzet tehát zavarosnak volt mondható, a két dátum megközelítőleg egyenlő mennyiségben szerepelt a különböző lexikonokban.

A korabeli híradások azt mutatják: Eötvös József születésének centenáriumát 1913-ban jószerivel az év egészében ünnepelték, ám a legrangosabbnak ható megemlékezéseket szeptember 13-ra, szombatra időzítették. Ugyanakkor a százéves születésnap megünneplése ellentmondásos volt, mert több helyen szeptember 3-át mondták a jeles napnak, sőt még arra is van példa, hogy egy, a centenárium tiszteletére kiadott emlékképet szeptember 3-ához és 13-ához kapcsolva is hirdették. Abban is van valami mulatságos, néhányan miként harcoltak Eötvös József születése centenáriumának szeptember 3-án történő megünnepléséért, és másrésről dacból hogyan ragaszkodtak mások mégis szeptember 13-hoz. Kiegészítésként álljon itt két adat. Még a 150 éves évforduló idejéből is találtam hírt, amely szerint szeptember 13-án született a jeles író és miniszter: a *Fejér Megyei Hírlap* 1963. szeptember 13-i száma aznap emlékeztette olvasóit az évfordulóra: „150 évvel ezelőtt ezen a napon született Eötvös József, a nagy magyar író és államférfi.”⁹ És szintén a *Fejér Megyei Hírlapban* Környei Elek újságíró, Eötvös ercsi múltjának lelkes feltárója 1969. február 1-jén megjelent *Eötvös ercsi emlékei nyomában* alcímű cikkében ezt írta: „Bár nem Ercsiben, Budán született Eötvös József 1813. szeptember 13-án, mégis szülőföldjének Ercsit tekintette, ahol gyermek- és ifjú korában oly sokat időzött anyai nagyszüleinek birtokán.”¹⁰

Tekintsük először át a szeptember 13-ához kötődő emlékezéseket. A születési centenáriumi évben a *Pesti Hírlap* február 22-i számában *A 13-as évek az irodalomban* című cikkben került alighanem először rögzítésre Révész Andor révén: „1813. szeptember 13-ikán született báró Eötvös József, a *Karthauzi* és a *Falu jegyzője* írója, Magyarország egykori vallás- és közoktatásügyi minisztere. (1813–1871.)”¹¹

⁷ *Magyar Életrajzi Lexikon*, főszerk. KENYERES Ágnes, Bp., Akadémiai, 1967, 430. – *Magyar Nagylexikon*, VII., Bp., Magyar Nagylexikon Kiadó, 1998, 349. – *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, II. főszerk. MARKÓ László, Bp., Magyar Könyvklub, 2001, 369.

⁸ *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. Bp., VÁNYI Ferenc, Studium, é. n. [1926.] 247. – *Magyar Irodalmi Lexikon*, I., főszerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1963, 295. – *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, I., főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 1994, 508. – *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, I., főszerk.: PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, 551.

⁹ *Jó reggelt!*, Fejér megyei Hírlap, 1963. szeptember 13., 6.

¹⁰ KÖRNYEI Elek, „Eszméim győzedelme Legyen emlékjelem”, *Eötvös József ercsi emlékei nyomában*, Fejér Megyei Hírlap, 1969. február 14. 8.

¹¹ RÉVÉSZ Andor, *A 13-as évek az irodalomban*, Pesti Hírlap, 1913. február 22., 35.

Igazán élesen természetesen az első őszi hónap elérkeztével került elő a születés időpontjának a kérdése. A tanítóság, a tanítóegyesületek bár az egész év folyamán tartottak kisebb-nagyobb lokális megemlékezést, a legtöbbet és a talán legjelentősebbet szeptember 13-ra időzítették. A *Budapesti Hírlap* 1913. szeptember 6-i, szombati száma egy héttel az esemény előtt felhívta a figyelmet a *Néptanítók Lapja* ünnepi számának a megjelenésére: „Eötvös József báró születésének századik évfordulóját kegyelettel ünnepli az egész ország tanítósága. Ebben a hónapban az országnak száz meg száz tanítóegyesülete rendez Eötvös-ünnepet. A *Néptanítók Lapja*, melyet szintén Eötvös József báró alapított, 1868-ban, rendkívül nagyterjedelmű ünnepi számot adott ki az évforduló alkalmából.”¹² Ugyanezen lap másnapi, szeptember 7-i, vasárnapi száma kicsit részletesebben beharangozta a néptanítók egy hét múlva esedékes emlékünnepest: „A Békésvármegyei Általános Tanító Egyesület szeptember 13-án Eötvös József báró születésének századik évfordulója alkalmából Gyulán diszközgyűlést, hangversenyt és táncmulatságot rendez.”¹³ A nagy eseményről maga a *Néptanítók Lapja* többször és részletesebben hírt adott. 1913. augusztus 21-én, a vakáció vége felé, a kezdődő tanév előkészületei időszakában, a *Hírek* rovatban írták meg elsőként a tanítók talán központi ünnepségeről, kik a szervezők, és hogyan fog zajlani az esemény:

Eötvös-ünnep Gyulán. A békésvármegyei Általános Tanító-Egyesület szeptember 13-án báró Eötvös József születésének 100 éves évfordulója alkalmából dr. *Horváth Dezső* kir. s. tanfelügyelő indítványára emlékünnepelet rendez. Az Általános Tanító-Egyesület igazgatóbizottsága az emlékünnepelet helyül Gyula városát jelölte meg. Az ünnepély előkészítésével pedig *Nickmann Rezső* gyulai tanítói járáskör elnökének elnöklése alatt, a gyulai tanítókból szervezendő bizottságot bízta meg. Az ünnepély diszközgyűlésből, hangversenyből és táncvigalomból fog állani. A diszközgyűlést, melyet a vármegye háza dísztermében tartanak meg, *Mikler Sándor* kir. s. tanfelügyelő nyitja meg. *Nickmann Rezső*, *Ábrányi Emil* „Mi Eötvöst ünnepeljük” ódáját szavalja. Emlékbeszédet dr. *Horváth Dezső* kir. s. tanfelügyelő fog mondani. Ezután *Uhrin Károly* az Általános Tanító-Egyesület elnöke a diszközgyűlést berekeszti. Este a „Royal” mozgószínházban hangverseny lesz, amelynek programja még nincsen véglegesen megállapítva. A tervezet szerint a hangverseny számai nagyrésztben *Eötvösre* fognak vonatkozni. A hangversenyt táncvigalom követi a „Komló” szálloda éttermében.¹⁴

Végül két nappal előre, szeptember 11-én még egyszer röviden hírt adtak az ünnepéről.¹⁵ A nagy napot követően, szeptember 14-én a *Budapesti Hírlapban*, *Az Újságban* és a *Világban* jelent meg hasonló rövid beszámoló „Gyuláról jelentik” hivatkozással:

A békésvármegyei tanítóegyesület és Gyula város közönsége az összes vármegyei vidéki tantestületek bevonásával ma nagyszabású emlékünnepelet rendezett *Eötvös József* báró

¹² *Eötvös József báró emlékezete*, Budapesti Hírlap, 1913. szeptember 6., 7.

¹³ *Eötvös József báró emlékezete*, Budapesti Hírlap, 1913. szeptember 7., 10.

¹⁴ *Eötvös-ünnep Gyulán*, Néptanítók Lapja, 1913. augusztus 21., 12.

¹⁵ *Eötvös-ünnepély*, Néptanítók Lapja, 1913. szeptember 11., 13.

születésének 100 éves fordulójának alkalmából. Jankovich kultuszminisztert az ünnepen Mikler Sándor tanfelügyelő képviselte. Délután a vármegyeháza dísztermében díszközgyűlés volt, a melyen nagyszámu előkelő közönség zsufolásig megtöltötte a termet. Az emlékbeszédet Horváth Dezső segédtanfelügyelő tartotta. Este hangverseny volt, a melyen Eötvösnek *Vár és kunyhó* című melodramáját szavalták. A hangverseny után táncmulatság volt és este a várost kivilágították.¹⁶

A másik fontosnak tűnő megemlékező esemény a Nemzeti Színházban volt, és erről is már nyáron értesülhetett a közönség: az új évadban ha nem is eredeti Eötvös-drámát, de a *Viola* című népszínművet mutatták be – szeptember 13-án. Az *Ujság* a nyár elején, június 12-én ismertette főbb vonalakban a színház akkor még csak munkaprogramját, és benne a tiszteletét: „Szeptemberben Eötvös József báró születésének századik évfordulója alkalmából előadják a *Viola* című népdramát, melyet Eötvösnek A falu jegyzője című regényéből irt Szigeti József. Ez az irodalomtörténeti és korrajzi szempontból is nevezetes költői munka teljesen újszerű színpadi berendezésben és az ünnephez méltó elsőrangú kiosztásban kerül színre.”¹⁷ A *Pesti Napló* augusztus 28-án adott elsőként hírt a Nemzeti kezdődő évadáról, Tóth Imre igazgató megállapítását idézve:

Mindjárt a szezon elején, szeptember 13-án báró Eötvös József születésének századik évfordulóján, kegyeletes megemlékezéssel a korszakos író nevére, teljesen új betanulással színre kerül a „*Viola*”, amelyet tudvalevőleg Szigeti József dolgozott át színpadra Eötvös regényéből, „A falu jegyzője”-ből Eötvös egész irodalmi munkássága e művében domborodik ki legkarakterisztikusabban és amellett, hogy a regény alakjainak kitűnő rajzában, amit a színpadi átdolgozás a lehető leghívebben ad vissza, az író egyénisége élénken tükröződik élénk, a munka kortörténeti szempontból is egyik legnevezetesebb terméke a múlt század negyvenes éve irodalmának.¹⁸

A bemutatóról Ivánfi Jenő irt szeptember 7-én a *Pesti Napló*ban, a darabra vonatkozó színháztörténeti adatokra is kitérve, egy meghökkentő hibával, és felhívta a figyelmet Rákosi Jenő az ünnepi előadás fényét növelő előzetes felolvasására:

Báró Eötvös József emlékének megünneplése van följegyezve a Nemzeti Színház jövő heti programjára. Habár Eötvös nem volt igazi színpadi író, (csak egyetlen darabja került színre a Nemzeti Színházban: az *Éljen az egyenlőség* című) ő mégis olyan hatalmas alakja a múlt század irodalmának, hogy születése száz esztendő évfordulóján a Nemzeti Színház nem feledkezhetik meg róla.

Posthumus regénye: *A falu jegyzője*, [sic!] egész kortörténet és megjelenése idején élénk visszhangot keltett az országban, sőt éles társadalmi kritikájával, forradalmi eszméinek lángoló erejével a Deák Ferenc tiltakozó ítéletét is provokálta. A negyvenes évek vármegyei

¹⁶ Eötvös József báró emlékezete, Budapesti Hirlap, 1913. szeptember 14., 10. (L. Eötvös József báró emlékezete, Az Ujság, 1913. szeptember 14., 14. – Eötvös József emléke, Világ, 1913. szeptember 14., 21.)

¹⁷ A Nemzeti Színház jövő évi programja, Az Ujság, 1913. június 12., 16.

¹⁸ A Nemzeti Színház új évadja, Pesti Napló, 1913. augusztus 28., 11.

életének visszasságait ostorozza a költő a falu jegyzőjében és egész csomó kemény rajzu alakot állít a mese központjába, típusokat, akik ma is duzzadnak még az életerőtől.

A *falujegyzőt* Szigeti József írta át színpadra és ez az átdolgozás olyan szerencsés, hogy alig hullatott ki valamit a regény széles koncepciójából, az alakok pedig teljes élet-nagyságukban állanak a színpadon, éppen úgy, mint a regényben.

A *Violát* (ez a címe a színpadi átdolgozásnak) körülbelül húsz év óta nem játszotta a Nemzeti Színház, de annak előtte igen sűrűn szerepeit a színház műsorán és legnagyobb színészeink között valóságos művészi verseny fejlődött ki a darab alakjainak ábrázolásában.

A premier 1851. április 12-én volt. *Violát* Szigeti József, *Violánét Jókainé*, Réti alispánt *Tóth* József, *Macskaházyt Jánosi*, *Nyuzót Szentpéteri*, *Peti cigányt Bartha* játszotta. Ragyogó névsor. A darab mai szereplői méltán büszkék lehetnek őseikre.

Hogy a megemlékezés irodalmi jelentőségét a Nemzeti Színház jobban akcentuálja, *Rákosi Jenőt* kérte föl, hogy az előadást fölolvassal bevezesse.¹⁹

A *Pesti Napló* olvasói a színház közleményéből is tájékozódhattak a darab ünnepi megújításáról, ha két oldallal tovább lapoztak, az új szereposztás azonban csak *Pesti Hírlapban*, ugyanazon a napon megjelent közlemény ismertette:

Báró Eötvös József születésének századik évfordulója alkalmából, teljesen új betanulással színre kerül a *Viola*, amelyet báró Eötvös József *A falujegyzője* című regényéből alkalmazott színpadra Szigeti József és 1851. április 12-én került először színre a régi Nemzeti színházban s egészen 1876. szeptember 21-ig műsoron maradt és negyven előadást ért meg. Ezután a Népszínház műsorára került és ott is igen sokszor adták. A vasárnapi reprizen *Violát* Bakó László, *Violánét* Cs. Alszeghy Irma, *Tengelit* [sic!] Kürti József, *Tengelinét* [sic!] S. Fáy Szeréna, *Vilmát* Mátrai Erzs, *Réthyt* Gyenes László, *Réthynét* Vizváry Mariska, *Ákost* Garamszeghy Sándor, *Macskaházyt* Bartos Gyula, *Vándoryt* Mihályi Károly, *Nyuzót* Gál Gyula, *Tetü cigányt* [sic!] Rózahegyi Kálmán, *Andrást* Molnár László, *Liptáknét* K. Demján Mari, a hajdút *Lugosi és Kenyházit* Pataki József fogja játszani. Az ünnepi előadás előtt *Rákosi Jenő* tart felolvasást b. Eötvös József irodalmi működéséről.²⁰

Az előadást megelőzően még két beharangozó hír jelent meg, a *Magyarország* szeptember 7-i és a *Világ* szeptember 9-i számában. A *Magyarország* híréből kiderült minden fontos tudnivaló az ünnepi előadásról, a színháztörténeti háttere a „rendkívül érdekes” darabnak, „amely a múlt század első évtizedének egész társadalmi életét eleveníti meg”, a repríz teljesen új szereposztása (itt is *Tetü cigány*), *Rákosi* felolvasása, sőt még a direktort is néven nevezték: „Az előadást *Ivánfi Jenő* rendezzi.”²¹ A *Világban* is megírták a „nagyhatású darab pompás, tőrölmetszett magyar alakjait” megformáló elsőrendű új szereposztást (helyesen *Peti cigánnyal*), és jelezték *Rákosi* bevezető előadását, furcsán emelve ki a felújítás apropóját: „Különös érdekességet ad a felújításnak,

¹⁹ IVÁNFÍ JENŐ, *A Nemzeti Színház jövő hetéről*, *Pesti Napló*, 1913. szeptember 7., 15.

²⁰ *Színházi hírek*, *Pesti Hírlap*, 1913. szeptember 7., 4.

²¹ *Színházak*, Magyarország, 1913. szeptember 7., 14.

hogy éppen most van századik évfordulója báró Eötvös József születésének és ezt az irodalomtörténet annyira fontosnak tulajdonítja.²² Az új bemutató nagy napján a *Pesti Napló* a színészek alapos készülésének hangsúlyozásával emelte az előadás fényét Rákosi Jenő felolvasásán túl:

A Nemzeti Színház Eötvös József születésének századik évfordulóján, szombaton eleveníti fel „Violát”, amelyet tudvalevőleg báró Eötvös Józsefnek „A falu jegyzője” című regényéből alkalmazott a színpadra Szigeti József. A Nemzeti Színház művészszerkezete hetek óta tartó gondos próbákon készül az ünnepi előadásra és a darab minden szerepét elsőrangú művészi erőre bízta. Az előadást Rákosi Jenő felolvasása vezeti be, aki báró Eötvös József irodalmi működését fogja méltatni.²³

Három sajtótermék, *Az Ujság*, a *Vasárnapi Ujság*, valamint a *Mohács és vidéke* a szeptember 13-i, illetve az ahhoz legközelebbi napra eső számában szentelt ünnepi cikket Eötvös emlékezetének. *Az Ujság* az aznapi címlapon kezdődő, majdnem háromoldalas, szerző nélküli írásának felütése a nagy ember és az aktuális nemzedék távolságáról szól: „Holnap van Eötvös József báró születésének századik évfordulója. Halálától csak negyvenkét esztendő választ el még bennünket, de műveitől és a nemzeti életre való hatásától szinte egy egész korszak. A most jövő nemzedék – leszámítva a középiskolából hozott halvány tradíciót – nevével és egy-két gyönyörű költeményével alig tud sokkal többet róla.”²⁴ A *Vasárnapi Ujság* k. gy. monogrammal jegyzett, Eötvösnek az Akadémián lévő festményével illusztrált cikke szeptember 14-én jelent meg, és az író hatását próbálta bemutatni:

Eötvös születésének századik évfordulóját ünnepeljük. Minden, a mi Eötvösre emlékeztet, lehetetlen, hogy gondolatokat ne ébresszen mindenkiben. Báró Eötvös József volt első apostola a magyar kultúrának, értve ezt a szót abban a demokratikus értelemben, melyben ő használta először s melyben azóta általánosan használatos. Régibb időkben a kultúra csupán egyes kiváló férfiakra vonatkozott, csak Eötvös fellépte után lehet nálunk demokratikus értelemben vett kulturáról beszélni. Az iskolázást, ismeretek terjesztését s általában a műveltséget intézményszerűleg először ő próbálta az ország lakosságának összes rétegeibe eljuttatni.²⁵

A *Mohács és vidéke* szeptember 14-i száma címlapján Székely Lajos foglalkozott Eötvössel és születési centenáriumával. Ő is a jelen generáció távolságával indította írását, és a jövőbe vetett bizalommal zárta: „A mai nemzedék lelkéhez csak közvetve férközik hozzá annak a forrongó kornak hangulata, melynek Eötvös szülötte volt.

²² „Viola” a *Nemzeti Színházban*, Világ, 1913. szeptember 9., 11.

²³ *Színház, művészet*, *Pesti Napló*, 1913. szeptember 13., 15. (A bemutatóról két, alapvetően a színészi munkát dicséző kritikát találtam: a *Pesti Napló* a bemutató másnapján, szeptember 14-én, a *Magyarország* pedig szeptember 16-án írt röviden és lelkesen az előadásról.)

²⁴ *Eötvös József báró*, *Az Ujság*, 1913. szeptember 13., 1.

²⁵ k. gy., *Báró Eötvös József*, *Vasárnapi Ujság*, 1913. szeptember 14., 731.

[...] Közel félszázada már, hogy a nagy reformátor az ercsii sir csendes, porladó lakója; kevesen vannak azok is, akiket gyújtó szava tettekre sarkalt, eszméinek teljes győzedelme azonban még nagyrészt a jövő föladata.”²⁶ Ebben a lapban továbbá Réder Dezső tárcáját is közreadták Eötvös munkásságáról, amelyben külön felhívta a mohácsiak figyelmét arra, hogy őt is, „mint Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt és Kölcseyt, mélyen megihlette az a szörnyű istenitélet, mely immár 400 évvel ezelőtt végigzúgott Mohács mezéjén s romokba, pusztulásba, sírba döntötte nemzeti nagylétünket és dicsőségünket”²⁷

A két kiemelkedő esemény mellett több további megemlékezést tartottak szeptember 13-án, vagy nagyon közel ehhez a dátumhoz, néha központi utasítást követve. A *Világ* még a nyár végén augusztus 28-án előre megírta egy vidéki egyesület díszgyűlését és tervezett napirendjét: „A Vas megyei Általános Tanítóegyesület Muraszombati Járásköre szeptember 13-án délelőtt 10 órakor báró Eötvös József születésének százéves évfordulója alkalmából díszgyűlését a járásbeli felekezeti tanítóegyletekkel s a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egylettel együttesen a muraszombati állami iskolában fogja megtartani.”²⁸ A *Budapesti Hirlap* szeptember 7-i száma a gyulai díszközgyűlés mellett megírta azt is, hogy

Szeptember 13-án, szombaton lesz Eötvös József báró születésének századik évfordulója. A magyar tanítóság, mely egyik legnagyobb jóltevőjét tiszteli Eötvösben, az évforduló napján kegyelettel áldoz Eötvös emlékezetének. Az *Országos Tanító Egyesület*, valamint az országban fennálló tanítóegyesületek az évforduló alkalmából részint szombaton, részint vasárnap emlékünnepeket rendeznek Eötvös József tiszteletére, a kinek Erzsébetben lévő sírjához az évforduló napján nagy számban fognak kivonulni, hogy a siremléket megkoszorúzzák. [...] Csanád megye összes iskolái a jövő hét folyamán ünneplik a köznevelési bizottság meghagyásából Eötvös József bárót.²⁹

Szintén a *Budapesti Hirlap* szeptember 14-i száma nem csupán a gyulai díszközgyűlésről adott rövid beszámolót, de két másik ünnepről is:

A tanárképzőművészeti gyakorló-főgimnázium tanárai, tanárjelöltjei és önképzőkori ifjúsága Eötvös József báró születésének százéves fordulójára alkalmából *Badics Ferenc* főigazgató vezetésével ma kegyeletes ünnepséget rendeztek az ercsii Eötvös-emléknél. Eötvös nagy nevéhez fűződik ugyanis egyebek közt a középiskolai tanárképzés mai szervezetének megalapítása is. Az ünnepségen *Császár Elemér* dr. egyetemi magántanár s akadémiai tag szép emlékbeszédben méltatta Eötvös halhatatlan érdemeit *Tóth Miklós* és *Weiser Artur* VIII. osztályú tanulók Eötvös költeményeiből szavaltak, végül a Himnusz eléneklése után a sírboltban díszes koszorút helyeztek Eötvös koporsójára. [...] Csanád vármegye valamennyi elemi iskolájában ma ünnep volt Eötvös József báró

²⁶ SZÉKELY Lajos, *Eötvös József báró*, Mohács és vidéke, 1913. szeptember 14., 1.

²⁷ RÉDER Dezső, *Eötvös József báró*, Mohács és vidéke, 1913. szeptember 14., 2.

²⁸ *Báró Eötvös József emlékezete*, Világ, 1913. augusztus 28., 14.

²⁹ *Eötvös József báró emlékezete*, Budapesti Hirlap, 1913. szeptember 7., 10–11.

születésének századik évfordulója alkalmából. Makón este a színházban díszelőadás volt, melyen megjelentek Eötvös unokája, *Návay* Lajos titkos tanácsos is *Návay* Tamással.³⁰

Az *Ujság* szintén szeptember 14-i száma sem csak a gyulai tudósítást közölte, mellette a budai zsinagógában tartott rendkívüli istentiszteletről is beszámolt: „A budai izr. templomban a mai szombat délelőtti istentisztelet keretében Kiss Arnold dr. fő-rabbi emlékezett meg Eötvös József báróról és a zsidóság egyenjogúsítása körül szerzett érdemeiről. Az ünnepségen részt vett a budai izr. hitközség elöljárósága Szabó Izidor dr. elnökkel az élén és a budai szent egylet Grünwald Samu elnökével, továbbá az áhítatos ünneplő közönség.”³¹ Buda mellett Mohácson is tartottak az izraeliták megemlékezést még 12-én, erről a *Mohácsi Uj Hirlap* számolt be két nappal később.³² Az *Ujság* további vidéki izraelita megemlékezésekről tudósított szeptember 17-én: Békéscsabáról, Orosházáról, Bezdánról és Szarvasról, beszámolt továbbá az Izraelita Siketnémák Országos Intézete ünnepségéről, és azt is megírták, hogy a Szigeti által színpadra írt darabot vidéken is előadták a Nemzeti mellett, és Eötvös unokája, *Návay* Lajos – kissé rejtélyesen, de – itt is megjelent:

A szabadkai színházban szombaton este színre hozták a Viola című népszínművet. Ezzel ünnepelte a társulat Eötvös József báró születésének 100-dik évfordulóját. Az előadáson a megye előkelősége is megjelent. Többek között *Návay* Lajos, a képviselőház elnöke, Eötvös József báró unokája, a ki földeáki birtokáról jött be és az ünnepély rendezőjének, Turóczy Gyulának, saját kerti gazdaságáról egy hatalmas virágcsokrot küldött.³³

Másrészről a centenárium évében szinte tartottak megemlékezést szeptember 3-án is. Szinte, hiszen valójában egy izraelita istentisztelet, amelyen Eötvösre emlékeztek, a szeptember 3-át megelőző szombaton volt, egy másik pedig az azt követő vasárnap. Ezzel sikerült egyazon sajtóterméken belül a születésnap mindkét dátuma említésének komikus ellentmondását létrehozni. Korábban idéztem a *Világ* augusztus 28-i számának hírért a Vasmegyei Általános Tanítóegyesület Muraszombati Járásköre szeptember 13-i díszgyűléséről. Nos, ugyanezen sajtóorgánumban két nappal később, augusztus 30-án egy szeptember 3-ára időzített (de már az azt megelőző szombaton megtartott) kaposvári izraelita ünnepet hirdettek:

Szeptember 3-án lesz száz esztendeje, hogy báró Eötvös József megszületett. A magyar irodalomnak munkása, a Karthauzi, a Falu jegyzője és még több regény szerzője, tudvalevőleg nemcsak barátja, de atyai segítője, támasza, fölkarolója volt a magyar zsidóságnak s általában a zsidóságnak akkor, amikor ez a faj még mindenütt üldözésnek volt kitéve. Az emancipáció legizmosabb előharcosa volt Eötvös József, akinek dicső emléke ébren él a magyar zsidóság kegyeletében. Születése századik évfordulója alkalmából a kaposvári

³⁰ *Eötvös József báró emlékezete*, Budapesti Hirlap, 1913. szeptember 14., 9–10.

³¹ *Eötvös József báró emlékezete*, Az *Ujság*, 1913. szeptember 14., 14.

³² *Eötvös ünnepély*, Mohácsi Uj Hirlap, 1913. szeptember 14., 3.

³³ *Eötvös József báró emlékezete*, Az *Ujság*, 1913. szeptember 17., 10.

zsidó hitközség ünnepet tart. Illetve már előbb. Mint hivatalosan közlik, a kaposvári zsinagógában szombaton, augusztus 30-án délelőtt a rendes szombati istentisztelet keretében tartják meg az Eötvös-ünnepet. Ez alkalommal dr. Herzog Manó, a kaposvári hitközség főrabijja, emlékbeszédet mond báró Eötvös József fölött.³⁴

A szeptember 3-át követő vasárnapon Miskolcon volt egy izraelita ünnepség. A *Miskolczi Napló* szeptember 5-i száma címlapján az első cikk részint Eötvösre való emlékezés volt, részint hír a helyi ünnepségről. Itt csak a záró bekezdést idézem, a hirdetést: „Miskolczon az Erzsébet izr. elemi iskola iskolaszéke fogja f. hó 7-én vasárnap délelőtt tizenegy órakor báró Eötvös József születésének századik évfordulóját megünnepelni. Ünnepeljék nemes emlékét, hirdessék eszméit, mert arra nagyobb szükség van most, mint bármikor volt.”³⁵

Élőben nem történt szeptember 3-án egyetlen megemlékezés sem a szó szoros értelmében, viszont három sajtótermék is ezen a napon közölt emlékező írást. A *Pesti Napló* Kemény Zsigmondnak az ugyanezen lapban Eötvös halálakor megjelent írását közölte újra a címlapján,³⁶ a *Világ*ban a kortárs neves író, Kosztolányi Dezső esszéisztikus írásával emlékeztek, szintén a címlapon,³⁷ a *Pesti Hírlap*ban pedig Az „uralkodó eszmék” létrejövetele (*Báró Eötvös József születésének századik évfordulóján*) címmel Dr. Bihari Károly dolgozata volt olvasható.³⁸ Három lap növeli a szeptember 3-i ünnepelők számát, a *Magyarország*, a *Népszava* és a *Néptanítók Lapja*. Mindkét napilap szeptember 7-i vasárnapi számában jelent meg Eötvösre emlékezés, megemlítve, hogy szeptember 3-án született. A *Népszava* a címlapon kezdődő és a harmadik lapon befejeződő írásának első mondata így szól: „Ezen a héten – szeptember 3-án – volt száz esztendeje, hogy báró Eötvös József született.”³⁹ A *Magyarország*ban „Budapest, szeptember 6.” dátummal jelent meg ifj. dr. Berecz Sándor majd kétoldalas Eötvösre emlékező írása, és benne a mondat, „Eötvös József Budán született 1813. szept. 3-án aulikus érzelmeiről híres főnemesi családból.”⁴⁰ (A századik születésnapra egyazon lapban két dátummal történő jelzés komikus helyzete kis híján itt is létrejött. A nagyon figyelmes olvasók kiszúrhatták az előzőekben, hogy a *Magyarország* szeptember 7-én a Nemzeti Színház szeptember 13-ra időzített ünnepi *Viola* reprízét mindenre kiterjedő

³⁴ Eötvös József a zsinagógában, Világ, 1913. augusztus 30., 8.

³⁵ Báró Eötvös József, Miskolczi Napló, 1913. szeptember 5., 1.

³⁶ [KEMÉNY Zsigmond], Eötvös József, Pesti Napló, 1913. szeptember 3. (A *Pesti Napló* e napon két további írást szentelt Eötvös emlékének, egy K. F. monogramos szerző kéthasábos bemutatását pályájának, és *In memoriam* címmel egy szintén kéthasábos válogatást leveleiből.)

³⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, Eötvös József, Világ, 1913. szeptember 3.

³⁸ BIHARI Károly, Az „uralkodó eszmék” létrejövetele, Pesti Hírlap, 1913. szeptember 3.

³⁹ Báró Eötvös József, Népszava, 1913. szeptember 7., 1.

⁴⁰ BEREZC Sándor, Báró Eötvös József, Magyarország, 1913. szeptember 7., 5. Az említett lapok mellett a *Bolond Istók* című vicclap is szeptember 7-én közölt egy verset Eötvös József születésének százéves évfordulóján címmel, a *Budapesti Hírlap* pedig szeptember 11-én Eötvös József báró és Vachott Sándorné leveleiből közölt néhányat rövid bevezetővel.

módon hirdette az esemény előtt – úgy tűnik azonban, a lapnál valaki figyelhetett még erre az apróságra is, a hirdetésben ugyanis nem írtak dátumot a darab bemutatásánál, csupán a napot nevezték meg: „Szombaton kegyeletes ünnepet ül a színház. Eötvös József báró születésének századik évfordulója alkalmából, teljesen új betanulással színre kerül a »Viola«.”⁴¹) És a korábban már jelzett *Néptanítók Lapja* Eötvös emlékezetének szentelt egész száma, az 1914. évi 36. szám szeptember 4-én, csütörtökön látott napvilágot.⁴² A *Budapesti Hírlap* szeptember 6-án így ismertette dicsérőleg az évforduló alkalmából készült nagy terjedelmű ünnepi lapszámot:

A lap élén Imre Sándor dr. egyetemi magántanár azt fejtegeti, hogy mily óriási hatással volna az az egész magyar közéletre, ha a közélet vezető emberei Eötvös nyomdokain járnának. Egy-egy nagy tanulmány szól Eötvösről, mint miniszterről és Eötvös legnagyobb politikai művének, a népoktatási törvénynek létrejöttéről. Részletesen, a fontosabb akták közlésével el mondja egy nagy cikk a Néptanítók Lapja megalapításának történetét is. Eötvös egy feledésbe ment alkotását, a tankerületi iskolatanácsot külön cikk ismerteti. Bihari Károly dr. Eötvös vallási és kulturális politikájáról ír. A Néptanítók Lapja ünnepi száma teljesen méltó az alkalomnak nagyságához és arra is hivatva van, hogy Eötvös tanulmányaival forrásmunkája legyen a magyar népoktatás történetének.⁴³

Az ellentmondásosságot az ünneplés pontos napjának időzítését illetően a centenáriumi idején más kapcsán is láthatjuk. A jubileumra két Eötvös-arcképet is kiadtak, mindkettőt nyáron kezdték hirdetni. Az egyiket a Lampel R. könyvkereskedés (Wodianer F. és Fiai) r.-t. készítette a Magyarországi Tanítók Eötvös alapja megbízásából, és célközönsége az oktatási intézmények voltak („Lehet-e elképzelni magyarországi iskolát, a mely *ha alkalma és módja van, elmulassa tantermeinek falait* Eötvös József arcképével feldiszíteni?”⁴⁴ – tették fel a kérdést reklámjukban). A nyári hónapoktól kezdve a *Néptanítók Lapja* számaiban többször közzétették egész oldalas hirdetményük, mindannyiszor Eötvös szeptember 13-i születésével buzdítva vásárlóközönségüket. A másik arcképet a széles közönségnek szánták, és ezt is már a nyár végén kínálták megrendelésre: *Az Ujság* című lap augusztus 31-i számában így ismertette:

Szeptember 13-án lesz Eötvös József születésének századik évfordulója. Ez évforduló alkalmából a Könyves Kálmán Magyar Műkiadó Társaság kiadta Eötvös József bárónak egyik legsikerültebb arcképét. A kitűnő reprodukció, a Magyar Tudományos Akadémiában őrzött eredetinek művészi rézfénynyomatu (heliogravure) másolata, mely dicséretére válik a magyar sokszorosító műiparnak. A kép nagysága 21½–27½ czm., margóval együtt 40–50 czm., és ára diszes tölgyfakerebben 15 korona. Megrendelhető ugy a kiadó társaságnál, mint minden hazai könyvkereskedésben.⁴⁵

⁴¹ *Színházak*, Magyarország, 1913. szeptember 7., 14.

⁴² Lásd *Néptanítók Lapja*, 1913. szeptember 4.

⁴³ *Eötvös József báró emlékezete*, Budapesti Hírlap, 1913. szeptember 6., 7.

⁴⁴ *Néptanítók Lapja*, 1913. július 3., 20.

⁴⁵ *Eötvös József arcképe*, *Az Ujság*, 1913. augusztus 31., 8.

Ezt a Könyves Kálmán Társaság-féle arcképet ugyanakkor – szinte pontosan ugyan-ezen szavakkal – szeptember 3-ához kötve is hirdették, két lapban is, ráadásul a *Pesti Napló*ban épp ugyanazon a napon, amikor *Az Ujság* szeptember 13-át írva ismer-tette. Augusztus 31-én tehát a *Pesti Napló* végén ez a rövid hirdetmény kapott helyet: „Szeptember 3-án lesz báró Eötvös József születésének száz éves évfordulója. Ez alkalomból a Könyves Kálmán Műkiadó Társaság kiadta báró Eötvös József egyik legsikerültebb arcképét, mely a Magyar Tudományos Akadémiában őrzött eredetinek művészi rézfénynyomatu (heliogravure) másolata. Ára diszes tölgyfakeretben 15 korona.”⁴⁶ És éppen szeptember 3-án az első mondat jelen időbe történő átalakításával az elsőként idézett, az adatok közlése miatt kicsit részletesebb hirdetés megjelent a *Pesti Hírlap*ban is.⁴⁷

Rátérve a dátum eldöntésére, kanyarodjunk vissza Kosztolányi Dezsőnek a *Világ* szeptember 3-i számában megjelent ünneplő írásához, legalábbis annak felütéséhez: „A falinaptár lapja, mielőtt leszakítanók, eszünkbe hoz egy dátumot: ma száz éve, 1813 szeptember 3-án írták be báró Eötvös Józsefet a budai koronázó templom matrikulá-jába. Gondolkozóba ejt a százados távolság és izgat a sujet, hogy ezeken a hasábokon rajzoljuk meg portréját, ahonnan máskor kemény sortüzek ropognak.”⁴⁸ Kosztolányi, gyanúm szerint, az ekkor összesen három helyen megjelent tévedést kiigazító írásoknak köszönhetően indította így esszéisztikus ünnepi írását. Eötvös József születése centená-riumán ugyanis már egyértelműen tudni lehetett, tévedés a születés szeptember 13-ra datálása. A *Budapesti Hírlap*ban pontosan szeptember 3-án jelent meg ez a rövid írás:

A mai napon, szeptember harmadikán telik le századik esztendeje annak, hogy Eötvös József báró született. Ez a dátum, az esztendők elképzelt láncolatán futtatva végig pil-lantásunkat, mintha kissé messze esnék már tőlünk. Ez azonban csalódás. Eötvös József irodalmi és pedagógiai munkásságának a gyümölcse még annyira a miénk, fáradhatatlan-ságának, mélyeséges tudásának, kivételes bölcseségének, forró hazafiasságában fölolvadó általános emberi s a szó nemes értelmű kozmopolita érzésének az eredménye, a haszna vagy legalább is a nyoma és a bélyege még annyira ott van mindenütt, minden kulturális intézményünkön, mintha Eötvös József még ma is élne, dolgozna és gyarapítaná a ma-gyarság szellemi kincsét. És mégis valóság, hogy immár száz-as kerek számmá sokasodtak az évek attól a naptól fogva, hogy Eötvös báró megpillantotta a napvilágot és életének örökké értékes pályáján elindult. Ezt a már-már történelmi perspektívájú évfordulót ebben az esztendőben az ünnepségek szakadatlan sorával tették emlékezetessé egész Magyarországon s ez ünnepségekből már kivette részét csaknem minden oktatásügyi szervezetünk, tanítók és tanárok testületei, diákok és iskolásleányok tízezrei vitték el az emlékezés cserágát a nagy halott porladó teteme fölé, amint mi arról annak idején mindannyiszor meg is emlékeztünk. Julius elején nagyszabású ünnepet ült a tanítóság Eötvös-alapja s ugyancsak nagyméretű és hivatalos színű ünnepség lesz e hónap 13-án is.

⁴⁶ *Eötvös József arcképe*, Pesti Napló, 1913. augusztus 31., 16.

⁴⁷ *Eötvös József arcképe*, Pesti Hírlap, 1913. szeptember 3., 7.

⁴⁸ KOSZTOLÁNYI, i. m., 1.

Azért e napon, mert meggyökeresedett tévedés következtében szeptember 13-ikát tartják Eötvös báró születésnapjának, sőt a lexikonok és irodalomtörténeti könyvek is ezt a napot emlegetik Eötvös József születésnapjaként. Ám ez a megállapítás – hibás. Eötvös József báró 1813. szeptember 3-án született, a mint azt Bihari Károly dr. is közli velünk, a ki személyesen is elment a budavári Mátyás-templom plébániahivatalába és megállapította az egykoru anyakönyv negyedik kötetének 532. lapján lévő följegyzésből, hogy Eötvös báró csakugyan szeptember 3-án és nem 13-án született.⁴⁹

A Magyarországon egy nappal később, szeptember 4-én erősen szemrehányó hangvétellel írtak a plébánia adatának köszönhetően hitük szerint frissen kiderült tévedésről (pedig ők is hibáztak: Eötvös József Budán az Úri utcában született,⁵⁰ az akkor még álló svábhegyi házban fia, Eötvös Loránd születhetett⁵¹):

Születésének századik évfordulójáig kellett eljutnunk, hogy az irodalomtörténet kikorigálja Eötvös József báró születésének dátumát. Áll még a Svábhegyen a családi ház, melyben az Új-Magyarország egyik legnagyobb fia született, itt él a fővárosban az elhunyt fia, maga európai hírű tudós és elmúlt egy évszázad anélkül, hogy meglelt volna a bizonyosság Eötvös József báró születése napjáról. Az irodalomtörténet szeptember 13-at tudta s jegyezte föl e nevezetes napul, tudományos intézeteink, kezdve a Magyar Tudományos Akadémián, e napot jelölték meg évfordulóul és az országos ünnepségeket a centennárium alkalmából szeptember 13-ra határozták. Kiderült pedig a budavári plébánia anyakönyvéből, hogy Eötvös József bárót *ma száz éve*, 1813. szeptember harmadikán keresztelték, tehát minden valószínűség szerint, szeptember harmadika előtt való, még így is kiderítetlen napon született. Egy Eötvös József életétörténetében maga a születés napjának pontos meghatározása nem is lényegbe vágó dolog, de a dátumokhoz ragaszkodó irodalomtörténetírásnak mégis lelkiismereti kötelessége ilyenekben a pontosság.⁵²

A Magyarországon a Nemzeti Színház *Viola*-repríze előtti keletkezésű, szeptember 14-én megjelent cikkben is hasonlóan szemrehányó hangon rótták meg az intézményt az időzítés miatt, de a darabválasztást is kifogásolták, szerintük szerencsésebb lett volna az *Éljen az egyenlőség* című vígjáték színre vitele:

Nem feszegetjük itt a kérdést, hogy a színház igazgatósága miért nem választotta az ünneplés céljára báró Eötvös eredeti darabjai közül az „Éljen az egyenlőség” című vígjátékot, mely éles szatírjával ma sem vesztett semmit aktualitásából, míg a regényből dramatizált „Viola” laza szerkezetével, szétfolyó cselekményével és hiányosan megrajzolt alakjaival kevésbé alkalmas arra, hogy Eötvös irodalmi értékét és munkálkodását a maga impozáns nagyságában feltüntesse és kellő világításba helyezze. Noha már autentikus megállapítást nyert, hogy báró Eötvös József, korának, a magyar irodalomnak

⁴⁹ Eötvös József báró emlékezete, Budapesti Hírlap, 1913. szeptember 3., 7.

⁵⁰ Erről lásd DEVECOVI Balázs, *Eötvös Józsefszülőháza Budán: Úri utca 19.*, Irodalomismeret, 28(2017), 1. sz., 60–67.

⁵¹ Erről lásd DEVECOVI Balázs, *Eötvös József svábhegyi nyaralóhelye: az Eötvös-villa és a Karthausi-lak*, Századok, 151(2017), 2. sz., 387–406.

⁵² Eötvös József báró, Magyarország, 1913. szeptember 4., 5.

és az egykori magyar közéletnek egyik kimagasló alakja, nem szeptember 13-án, hanem szeptember 3-án született, a Nemzeti Színház mégis ragaszkodik a lexikon téves adataihoz, amennyiben ma, szombaton, szeptember 13-án ünnepli kegyeletes megemlékezéssel a nagynevű költő születésének századik évfordulóját „A falu jegyzője”-ből dramatizált „Viola” című színmű előadásával.⁵³

Jóval a vita kitörése után, október 2-án a *Néptanítók Lapja* szerette volna véglegesen tisztázni a születési dátum időpontját. A névtelen *Mikor született báró Eötvös József?* című írás – amelyet a keresztelési matrikuláról a budai vár plébániáján készített fotó-illusztrált – első fele így szól:

Ez a kérdés sokat foglalkoztatta az irodalomtörténetírókat. A tanítóság is abban a hiszemben élt, hogy báró Eötvös József 1813 szeptember hó 13-án született. Eötvös születésének századik évfordulóját is e dátumhoz közel fekvő időben ünnepelte. Beöthy Zsolt irodalomtörténete azonban szept. 3-át jelöli meg Eötvös születése napjával.

A vitás kérdés eloszlátása céljából fölkerestük dr. Nemes Antal c. püspök urat, a budavári plébánost és az ő szíves engedelmével lefotografáltattuk a báró Eötvös József születése napját tartalmazó anyakönyvi kivonatot, amelyet teljesen hű formában itt közlünk. Ebből kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy báró Eötvös József 1813 szeptember 3-án született.⁵⁴

A centenáriumi tévedés kiigazító írásoknak egy dologban biztosan igazuk van: Eötvös József nem szeptember 13-án született. A két fentebbi korrigáló cikk mellett azonban megjelent egy harmadik is, éppen a *Világban*, Kosztolányi Dezső szeptember 3-i ünneplő írása után pár oldallal *Mikor született báró Eötvös József?* címmel, és ez foglalkozott legalaposabban a témával (egy kicsit túl messzire is ment az okoskodásban). Ezt a szeptember 2-re datált szöveget érdemes egészében idézni:

Száz esztendeje, hogy báró Eötvös József született. Tulajdonképpen pedig nem tudjuk, mikor, mely napon született Eötvös. Az a férfiú, aki az irodalomban halhatatlan műveket alkotott, a politikában pedig az ő működése évtizedek, generációk mulasztásainak pótlását és egy szebb, jobb, becsületesebb jövőnek nem csupán megalapozását, de nagyrészt kiépítését is jelenti. Az új Magyarország egyik legnagyobb és legnemesebb alakjának ismereténél még annyira vagyunk, hogy nem tudjuk a születése napját.

A közhit eddig úgy tartotta és tartja, hogy báró Eötvös József 1813. szeptember tizenharmadikán született. Annyira pontosnak tudott ez a dátum, hogy ezen a napon, illetőleg ennek a századik évfordulóján készülnek országosan megünnepelni Eötvös születésének centennáriumát. Ez volt eddig Eötvös születésnapjára az egyetlen évforduló.

Nemrégiben aztán megtudtuk – Eötvös munkásságának egyik kiváló ismerője és kutatója hozta a hírt –, hogy a budavári Mátyás-templom plébániájának anyakönyvében – Eötvös Budán született – Eötvös születésnapjával nem szeptember tizenharmadika,

⁵³ *Viola*, Magyarország, 1913. szeptember 14., 17.

⁵⁴ *Mikor született báró Eötvös József?* Néptanítók Lapja, 1913. október 2., 5.

hanem szeptember harmadika van bejegyezve, ez tehát báró Eötvös József bejegyzett születése napja.

Megnéztük azt a matrikulai bejegyzést. Elvégre tévedés is lehet, hogy évtizedekig mindenkit tévedésben tartottak. Átmentünk a budavári plébániára és a plébániahivatal engedelmével betekintést nyertünk a százesztendős anyakönyvekbe. Megnéztük szeptember tizenharmadikát, – ezen a napon semmi bejegyzés Eötvösről, megnéztük szeptember harmadikat s meglett a bejegyzés: Eötvös: a bejegyzés szerint „Josephus, Carolus Borr., Bartholomäus, Adalbertus Ötvös (nem Eötvösnek írja), báró Ötvös Ignác kamarai koncipista fia” ott figurál. De ez a nap sem születésnapja báró Eötvös Józsefnek, ezen már keresztelték. Ezen az egy napon és ennél az egy adatnál ugyan az egyéb adatokkal való összehasonlítás kétségtelenné teszi, hogy ez a nap Eötvös keresztelő napja.

Megerősíti ezt dr. Szokolay Antalnak, a várbeli plébánia segédlelkészének kijelentése is. Dr. Szokolay kijelentette munkatársunknak, hogy ahol kifejezettén *nincs* feltüntetve katolikus anyakönyvekben egy dátumról, hogy az születésnap, ott *nem is* születésnap az, hanem a keresztelő napja. *Az egyház számára ugyanis a gyermek a keresztelő napján, a keresztelés által születik.* A születés nem érdeklí az egyházat, legfeljebb a családot érdeklí, tartsa hát nyilván a család, ha akarja, az egyháznak semmi köze hozzá.

Báró Eötvös Józsefnél is tehát a szeptember harmadika az *egyházi* születésnap, a keresztelő napja csupán. Ami kétségtelenné teszi, hogy Eötvös szeptember tizenharmadikán nem születhetett, hiszen már szeptember harmadikán élt, ekkor már keresztelték, tehát még harmadika *előtt* kellett, hogy szülessék.

Dr. Szokolay segédlelkésszel elbeszélgettünk erről a tárgyról, főképpen abban a vonatkozásban, hogy még ha szeptember harmadika is kései dátum, hogy tudott köztudattá válni a még későbbi nap, a tizenharmadika. A problémát dr. Szokolay oldotta meg. Az ő feltevése a következő:

– Előkelő katolikus családoknál, főuraknál pedig még inkább szokássá vált, hogy – talán túlzott aggodalomból – nem viszik mindjárt keresztelőre az újszülött gyermeket, hanem rendszerint *háromhetes* korában. Egy csöppet sem tartom valószínűtlennek, hogy Eötvösnél is így volt, hogy Eötvös szeptember harmadikán már háromhetes volt. Meg lehetne próbálni innen kezdve három héttel visszamenni.

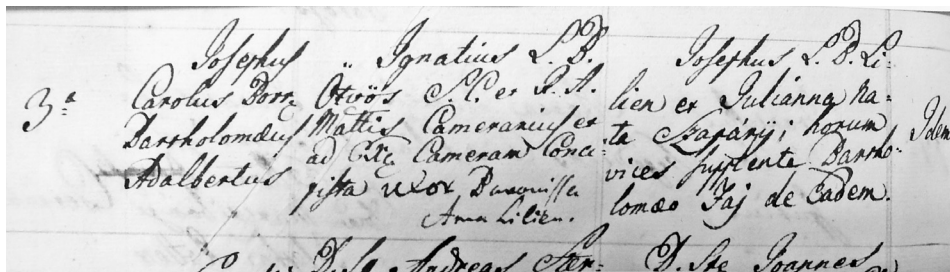
A dolog hamar ment. Az eredmény pedig: *augusztus tizenharmadika*. Megvan tehát az eddig vallott tizenharmadika, de nem szeptemberben, hanem augusztusban. A legnagyobb valószínűség szól amellet, hogy báró Eötvös József 1813 augusztus tizenharmadikán született.

Ma száz éve pedig jegyezték be a matrikulába. A születés századik évfordulóján elsiklotunk. Illő, hogy legalább ezen a mai dátumon áldozzunk nagyjaink egyik legnagyobbika emlékének.⁵⁵

Nagyon érdekes, hogy a cikk is friss információként említi Eötvös keresztelésének adatát, Eötvös munkásságának egyik kiváló ismerőjéhez és kutatójához köti a hírt, akit talán a *Budapesti Híradó*ban nevesített Bihari Károlyként azonosíthatunk (jelen dolgozatban talákoztunk két publikációjával *Az uralkodó eszmék...-ről* és Eötvös vallás- és kulturpolitikájáról). Ferenczi Zoltán, az egyik valóban legjelentősebb Eötvös-kutató és

⁵⁵ *Mikor született báró Eötvös József?*, Világ, 1913. szeptember 3., 7.

életrajzíró, ugyanis a Magyar Történelmi Életrajzok sorozatában 1903-ban megjelent monográfiájának függelékében – ergo tíz évvel a születési centenárium előtt – közölte Eötvös keresztlevélét kivonatként a koronázó (Mátyás-) templom plébániájának anyakönyvéből (IV. 532).⁵⁶ A keresztlevél egyébként jelenleg is a Budapest-Vári Nagyboldogasszony Főplébánián található, és e szerint csakugyan Josephus Carolus Borromaeus Bartholomeus Adalbertus nevű gyermeket, kinek szülei Ignatius L. B. Ötvös S. C. et R. A. Majestatis Camerarius ad Exc. Cameram concipista, valamint Uxor Baronissa Anna Lilien, annus 1813. September 3. kereszteltek.⁵⁷

De figyelemre méltó a cikk további fejtegetése is a születésnapról és a keresztelési, egyházi születésnapról. A keresztelési anyakönyv bejegyzése korántsem biztos, hogy a születési napot mutatja, hiába bizonyult ez akkoriban többek számára perdöntőnek. A *Budapesti Hiradó* cikke is elhamarkodottan veszi vitalezárónak a születés időpont tekintetében a plébániai bejegyzést, a *Néptanítók Lapja* jóval későbbi, október 2-án megjelent számában is meggondolatlanul döntötték el a „mikor született báró Eötvös József” kérdést. Kerényi Ferenc többször is figyelmeztetett erre a problémára, legutóbb a Petőfi Sándorról írt kritikai életrajzában: „1895, a polgári anyakönyvvezés kötelező bevezetése előtt a felekezetek nem a születés, hanem a keresztelés, az egyházba fogadás napját rögzítették mátrikuláikban. A kérdés (mikor született?) tehát ezt megelőzően mindenkinél felvethető.”⁵⁸

Az biztos, hogy szeptember 13-a tévedés: véletlenül, elírás miatt, esetleg poétikai okból bukkant fel: 1813-ra ugyanis rímel (bár megjegyezhető, hogy a szeptember 3-mal is lehetnek ilyesmi gondok, legalábbis 1873-ban Vutkovich Sándor ezt a jegyzetet fűzte a *Magyar Irók Albumában* ehhez a dátumhoz: „E szerencsétlen számok nyomán

⁵⁶ Lásd FERENCZI Zoltán, *Báró Eötvös József, 1813–1871*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1903, 295.

⁵⁷ Budapest-Vári Nagyboldogasszony Főplébánia Kereszteltek Anyakönyve IV. 1774–1816. 532. fol. Eötvös József életének legfontosabb anyakönyvi forrásait Merényi-Metzger Gábor közölte a Magyar Országos Levéltárban található mikrofilmmásolatok alapján. Merényi-Metzger Gábor: *Eötvös József életének anyakönyvi forrásai*, ItK, 115(2011), 4. sz., 483–484. Én itt a plébánián található eredeti dokumentumra hivatkozom.

⁵⁸ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008, 23.

a híres Lenormann Párizsban sok szerencsétlenséget és költél [sic!] általi halált jósolt neki. A szerencsétlenség be is következett.”⁵⁹)

Mutattam: szeptember 13. alighanem első felbukkanása már Eötvös életében megtörtént, a Ferenczy Jakab és Danielik József gyűjtésében készült 1856-os *Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény*ben, ám a szeptember 3-i születésnap említése is előfordul hasonló gyűjteményben, ráadásul néhány évvel korábban. Ponorí Thewrewk József *Magyarok születésnapjai* című Schmid Antalnál Pozsonyban 1844-ben megjelent munkájában ez van feljegyezve: szeptember „3-ikán 1813. Budán, Vásáros-Naményi báró Eötvös József, a’ magy. tud. társaság levelező taga, főrendi tag”⁶⁰

Az is tény, hogy az Eötvös által hitelesített két, életében megjelent biográfiában szeptember 3-a szerepel születési időpontként. A hitelesítés gesztusa a szakirodalomban sokszor idézett, Eötvöstől Toldy Ferenchez 1870. december 8-án írt, a műveire és életére vonatkozó adatokat kérő levelére adott elutasító feleletben fedezhető fel:

Legjobban szeretném, ha a közönség és én sohasem ismerkedtünk volna meg egymással. De miután ez megtörtént, s elég vigyázatlan voltam csaknem húsz kötettel a nyilvánosság elébe lépni, legalább nem akarom, hogy ezen ismertség még intimebb legyen. Eleget nyomattam ki, min a jó- vagy rosszakaratú kritika elmésségét gyakorolhatja; ahhoz, miként támadtak az egyes művek s miként jutottam meggyőződéseimhez, a publikumnak semmi köze, és ha már vázlatos életrajz kívántatik, az adatok, melyek a Conversations Lexiconban, vagy, ha több kell, azok, melyek Csengery Szónokok könyvében foglaltatnak, bőven elegendők.⁶¹

A feleletben másodikként hivatkozott, barátja és centralista társa, Csengery Antal által írt életrajz 1851-ben jelent meg a *Magyar szónokok és statusférfiak. (Politikai jellemrajzok)* című kötetben, és így kezdődik: „Eötvös József báró, a magyar ministeriumnak 1848-ban tagja, Magyarország egyik legkitünőbb publicistája, szónoka és költője. Született Budán, 1813. sept. 3-kán. Növeltetett szülei házában részint Ercsiben, részint Budán. Az utóbbi helyen végezte alsóbb, latin iskoláit.”⁶² Az elsőként hivatkozott életrajzban, a szintén 1851-ben megjelent *Ujabbkori ismeretek tárában* olvasható cikk apró eltérésekkel, de ugyanezzel a négy mondatral indul: „Eötvös (József) báró, a’ magyar független ministeriumnak 1848-ban tagja, Magyarország egyik legkitünőbb publicistája, szónoka és írója. Született Budán, 1813. sept. 3-án. Növeltetett szülei házában részint Ercsiben, részint Budán. Az utóbbi helyen végezte alsóbb latin iskoláit.”⁶³ A lexikoncikk

⁵⁹ VUTKOVICH Sándor, *Magyar Írók Albuma: Élet- s jellemrajzok*, Pozsony, a szerző tulajdona, 1873, 174.

⁶⁰ PONORÍ THEWREW K József, *Magyarok születésnapjai*, Pozsony, Schmidt Antal, 1844, 30. (Az adatra Szilágyi Márton hívta fel a figyelmet, amelyet ezúton is köszönök.)

⁶¹ EÖTVÖS József, *Levelek*, szerk. OLVÁNYI Ambrus, Bp., Magyar Helikon, 1976, 678.

⁶² CSENGERY Antal, *Eötvös József = Uő, Magyar szónokok és statusférfiak: (Politikai jellemrajzok)*, Pest, 1851, 205.

⁶³ *Ujabb kori ismeretek tára: Tudományok és politikai s társas élet encyclopaediája*, 3., Eichendorff–Girardin, Pest, Heckenast, 1851, 58.

csak -y szignóval van aláírva, ez pedig feloldható Csengeryként, főként, mivel a két szöveg alig tér el egymástól, és zömmel a továbbiakban is csupán egymás variánsait alkotják. Regisztráljuk, hogy a *Pallas Nagylexikon*ával vetekedő hasznosítottaságú, Szinnyei József által írt *Magyar írók élete és munkái* Eötvös József (vásárosnaményi báró) cikke részben átveszi Csengery szavait: „E. Ignác báró főtárnokmester és báró Lilien Anna csillagkeresztes és palotahölgy fia, szül. 1813. szept. 3. Budán, hol alsóbb latin iskoláit végezte; bölcséleti s törvénytudományi leczkékét a pesti egyetemen hallgatott 1826-tól 183-ig.”⁶⁴

És azt is tudjuk, hogy ő ezt adta meg születésnapjaként. Van ugyanis ezeknek az Csengery-féle életrajzkezdő mondatoknak egy ósváltozata, mégpedig magától Eötvös Józseftől. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik – sajnos csupán fénymásolatban – Eötvös József viszonylag fiatal korában, talán 1841 táján írt, kétoldalas autográf önéletrajzát és műveinek kronológiáját (ezt a szöveget függelékben közlöm). Gángó Gábor Eötvös életének Fejér megyei aljegyzőként töltött időszakát feltáró tanulmányában úgy hivatkozik erre a vázlatos életrajzra, mint „amelyet Csengery Antal a pályakezdésre vonatkozóan szinte szóról szóra átvett az *Ujabb kori ismeretek tárában*”.⁶⁵ Gángó Gábor természetesen csak az 1832–36-os pozsonyi országgyűlés, illetve a Fejér megyei aljegyzőség időszakára vonatkozóan jelezte konkrétan, hogy Csengery átvette Eötvös eredeti szövegét, jogosan vonta azonban le az egész pályakezdés bemutatásának átvételét, hiszen a vázlatos autográf biográfia pontosan így indul: „Születtem Budán 1813 Szeptembernek 3kán. Neveltetem szüléim házánál részerént Ercsiben részerént Budán. Itt végeztem a’ humaniorákat; 1824–1826. Philosophiai és törvénytudományi leczkékét hallgattam a pesti egyetemben 1826tól 1831ig.”⁶⁶

Személyes iratok, levelek és naplók is kétségtelenné teszik a szeptember 3-i dátumot, mivel Eötvös többször megírta: ekkor látta meg a napvilágot, e napon ünnepelte születésnapját. 1831. szeptember 3-án Szalay Lászlónak szóló levelét ezzel a vallo-mással kezdte: „Máma tizennyolc éve, hogy születtem, örömtelven töltém e napomat mindég, úgy töltöm máma is, midőn anyámat s nénémet nyomom keblemhez, s távollévő barátjaimról gondolkodom.”⁶⁷ Az utóbb nyomtatásban publikált, későbbi naplójegyzeteiben és a különböző személyeknek szóló leveleiben is konzekvensen ez a dátum szerepel. 1857-ben ezen a napon utazása során Bécsben jegyezte fel saját maga számára: „44-ik születésnapomat gőzösön, nemigen kellemesen töltém.”⁶⁸ Mikor rendszeresen elkezdett naplót vezetni, 1864-ben a nevezetes napon kissé rezignált hangon és borúlátóan jegyezte fel:

⁶⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980–1981, 2:1345.

⁶⁵ GÁNGÓ Gábor, *A megye aljegyzője: Báró Eötvös József Fejér megyei hivatala, 1833–1835, Századok*, 142(2008), 1. sz., 53.

⁶⁶ OSzK Kt. Annalekta 11.468.

⁶⁷ EÖTVÖS, *Levelek, i. m.*, 73.

⁶⁸ EÖTVÖS József, *Vallomások és gondolatok*, szerk. BÉNYEI Miklós, Bp., Magyar Helikon, 1977, 282.

Ma léptem 52. esztendőmbe. Dolgoztam egy beszéden, ezután csaknem az egész napot korrektúrákkal töltöttem. Képe a jövőnek, mely reám vár. 50-ik évünk után alig teszünk egyebet, mint hogy elébb elkövetett hibáinkat korrigáljuk, s még szerencsés, kinek elég ideje marad, hogy csak e feladást is bevégezhesse. [...] Őszi napjaim eljöttek, s sokszor fáradtan, kimerülve érzem magam. Ha Isten még néhány évet ad, s csak közepszerű egészséget s alkalmat, még sokat tehetnék, s gyermekeim boldogságán kívül nincs semmi, mit annyira kívánok.⁶⁹

1858-ban, 59-ben és 64-ben Vachott Sándornénak szóló, szeptember 3-án vagy a környékén írt leveleiben mentegetőzik születésnapjára hivatkozva.⁷⁰ Végül egy Molnár Aladárnak címzett töredékben fennmaradt levelében 1868. szeptember 1-jén így írt:

Holnapután töltöm be 55-ik évemet, s mondhatom 15 éves koromtól mindig egy irányban, vagy legalább egy cél után törekedtem – az nem lehet, hogy ennyi fáradságnak, hogy ily komoly és hosszú törekvésnek ne legyen végre legalább némi sikere, s hogy a kegyes Istenség, mely oly nehéz időkben megoltalmazott, az erőt megtagadja, mely ma szükséges, hogy legalább egy részét annak be is fejezhessem, amit eddig csak előkészíték.⁷¹

Eötvös József tehát szeptember 3-án tartotta születésnapját, ezt a dátumot vallotta születése napjának. Ám ennek okaként két válasz adható, konkordanciában Szokolay Antal egykori várbeli plébániai segédlelkész fejtegetésével. Lehet, hogy születése napján fogadták be az egyházba, és az is elképzelhető, hogy Eötvös katolikus világképe szerint a gyermek igazán akkor születik meg, amikor elnyeri a keresztséget. Mindkét elgondoláshoz találhatunk Eötvös fiához írt leveleiben igazolást. Mikor Ilona nevű lányának 1869 nyarán kisfia született, azt írta, a „kis névtelent holnap délután kereszteljük”.⁷² Másrészről igen földközeli és részletes módon írta le 1868. július 27-én az ekkor Heidelbergben tanuló Lorándnak, mi történt húsz évvel korábban, születésnapján:

Ma töltöd be huszadik évemet. A nap, melyen születtem, élttem egyik legkínosabb napja volt. Anyád a szülés következtében életveszélyben forgott. Benn a városban a felséges nép lázongott, s míg feleségem betegágyánál ülve, remény és kétségbeesés között számoltam érütéseit, a Pest s Buda-i tornyokról a vészharang hangjai tölték be az éji csendet, s egy üzenet jött a másik után mely minisztertanácshoz hitt. Soha szenvedtem többet, mint ezen órákban míg hajnal felé Balassa tudtomra adá hogy anyád veszélyen kívül van, s őt megcsókolva a városba siettem. Úgy látszik, a kegyes végzet ki akarta egyenlíteni akkori szenvedéseimet, s úgy rendelé, hogy éppen általad, ki akkor öntudatlanul kínjaimat okoztad, élttem legfőbb örömeit élvezzem.⁷³

⁶⁹ *Uo.*, 559.

⁷⁰ Eötvös, *Levelek, i. m.*, 289, 307, 378.

⁷¹ *Uo.*, 563.

⁷² *Uo.*, 599.

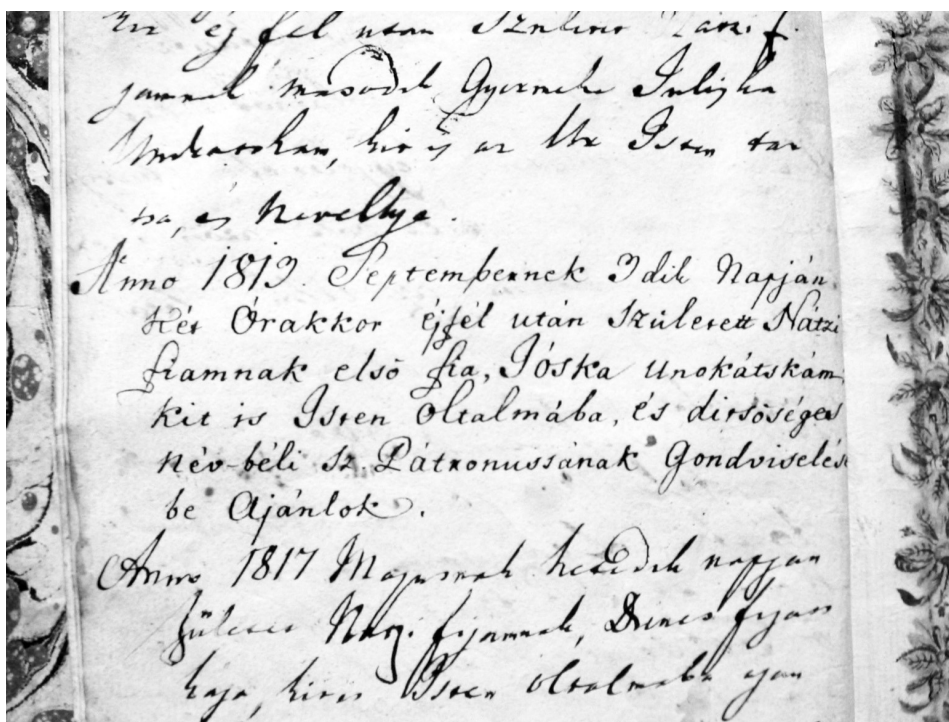
⁷³ *Uo.*, 551.

Kerényi Ferenc Petőfi kapcsán azt írta, a „mikor született” kérdést „megválaszolni csak akkor lehet, ha más családi forrás, feljegyzés áll rendelkezésre: a bibliába vagy a kalendáriumba beírás, vagy akár csak egy papírszelet”⁷⁴ Szerencsére Eötvös József esetében rendelkezésünkre áll ilyen családi forrás. A Kalligram Kiadó Magyarok Emlékezete sorozata Eötvös-életrajzán dolgozva, 2007-ben meglátogattam az Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár filijaként létrehozott és működő Eötvös József Emlékmúzeumot Ercsiben, ezért tudom, hogy itt őrzik Eötvös apai nagyanyja, Szepessy Mária imakönyvét.⁷⁵ Az imakönyv elején rögzítette Szepessy Mária a születés pontos időpontját: „Anno 1813. Septembernek 3dik Napján Két Órakkor éjfélt után született Nátzi fiannak első fia, Jóska unokátskám, kit is Isten oltalmába, és ditsőséges név-béli sz. Pátronussának Gondviselésébe Ajánlok.”⁷⁶

⁷⁴ KERÉNYI, *i. m.*, 23.

⁷⁵ Igazság szerint már korábban is tudtam a bejegyzésről, csak nem tudtam jelzet híján tudományosan igazolni. Még az Eötvös-kötet írása idején kaptam Plósz Katalin Georgia nővértől egy fénymásolt lapon két oldalt egy könyvből, amelyen három fénykép látható, bal oldalt Eötvös Úri utcai szülőháza, alatta Szepessy Mária imakönyvi bejegyzése, a jobb oldalon Eötvös édesanyja, báró Lilien Anna fiatalkori arcma, Johann Ruprecht akvarellje – csak sajnos az adományozó idős fizikatanárnő nem tüntette fel a forrást, és azóta sem találkoztam vele. Másrésztől ez bekerülhetett volna a szakirodalomba korábban is, hiszen (bár ezt csak több mint tíz évvel a Kalligram-kötetem megjelenése után találtam meg) létezik olyan újságcikk, amely erről tájékoztat: az *Új Tükör* 1982. október 17-i számában „*Csak a tiszta ragyog*” Eötvös József nyomában Ercsiben címmel közölt itteni látogatásáról Csányi László az akkor éppen borzalmas állapotban lévő kápolnát és sírt írja le, és ellenpontként az emlékház kiállítását hozza: „A kis múzeumban sok becses emlék van. Meghatódva forgatjuk Eötvös öreganyjának imakönyvét, [...] S itt van a levél is, amit az apa írt fiának, Eötvös Lorándnak, huszadik születésnapján” (Csányi László, „*Csak a tiszta ragyog*”, *Eötvös József nyomában Ercsiben, Új Tükör*, 1982. október 17., 11).

⁷⁶ Eötvös József Emlékmúzeum, Ercsi. A tárgy az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tulajdona, leltári száma: OPKM 2722. 2020-ban az OPKM elvitte a fővárosba állagmentési célból, ugyanis a tinta sajnos elkezdte kilukasztani a papírt – ez a Múzeum vezetője, Bogdán Melinda szíves közlése.

Zárásul két adatot szeretnék még bemutatni. A Magyarországon 1913. szeptember 4-én megjelent, a szeptember 13-i születésnapot kiigazító cikkben azon merengett a szerző, áll még a Svábhegyen az Eötvös-villa, és „itt él a fővárosban az elhunytak fia, maga európai hírű tudós és elmúlt egy évszázad anélkül, hogy meglelt volna a bizonyosság Eötvös József báró születése napjáról”.⁷⁷ Nos, a *Néptanítók Lapja* megkereste a szokott nyaralását töltő Eötvös Lorándot levélben, és megkérdezte, mit tud édesapja születése napjáról. Érdekes választ kaptak a jeles tudóstól, talán nem azt, amire számítottak. A lap október 2-i számában megjelent *Mikor született báró Eötvös József?* című írás miután kétséget kizáróan megállapította a budavári plébánia kereszteleési anyakönyve alapján a szeptember 3-án történő születést, az Eötvös Loránd úrhoz intézett tiszteletteljes kérdésre édes atyja születése napjára vonatkozólag a szerkesztőhöz küldött szíves válaszlevelet tartalmazta:

Mélyen tisztelt Uram!

Mikor született atyám, szept. 3-ikán vagy 13-ikán?

A plébánia anyakönyve erre vonatkozólag bizonyára hiteles forrás. Én úgy emlékszem, hogy családi körben születése napját 3-ikán ünnepeltük. A kérdés biztosabb eldöntésére itt egyéb adatok nem állanak rendelkezésemre. Csak 22-én térek haza s ezért sajnálom, hogy addig döntő bizonyítékokkal nem szolgálhatok.

⁷⁷ Eötvös József báró, Magyarország, 1913. szeptember 4., 5.

Igaz tisztelettel híve
Eötvös Loránd.
Schluderbach, 1913 szept. 9.⁷⁸

Végül egy vidéki lap csökönyös és némileg arcátlan magatartását mutatom meg. Igaz, hogy 1913 szeptemberében még nem volt ismert a kérdést teljességgel eldöntő dokumentum, de a szeptember 13-i születésnapot cáfoló már többszörösen ismert volt, a *Mohács és vidéke* című lap azonban nem csak a hónap közepén, szeptember 14-én szentelt egy lapszámot az ünneplésnek, mint *Az Ujság* és a *Vasárnapi Hírek*, de a *Budapesti Hirlap* szeptember 3-i számában megjelent, a születés 13-i időpontját Bihari Károly közlése szerint cáfoló cikke mondatait átemelve és átfogalmazva (az érzés szó elől például törölték a kozmopolita jelzőt) tudatták a világgal ragaszkodásukat a csak azért is 13-án történő születésnap megünnepléshez:

Tegnap, szeptember 13-án telt le századik esztendeje annak, hogy *Eötvös József* báró született. Ez a dátum, az esztendők elképzelt láncolatán futtatva végig pillantásunkat, mintha kissé messze esnék már tőlünk. Ez azonban csalódás. Eötvös József irodalmi és pedagógiai munkásságának a gyümölcse még annyira a miénk, fáradhatatlanságának, mélyleges tudásának, kivételes bölcsességének, forró hazafiasságában fölolvadó általános emberi érzésének az eredménye, a haszna vagy legalább is a nyoma és a bélyege még annyira ott van mindenütt, minden kulturális intézményünkön, mintha Eötvös József még ma is élne, dolgozna és gyarapítaná a magyarság szellemi kincsét. És mégis valóság, hogy immár százas kerek számmá sokasodtak az évek attól a naptól fogva, hogy Eötvös báró megpillantotta a napvilágot és életének örökké értékes pályáján elindult. Ezt a már-már történelmi perspektívájú évfordulót ebben az esztendőben az ünnepek szakadatlan sorával tették emlékezetessé egész Magyarországon e hó 13-án. Azért e napon, mert a nemzeti köztudat szeptember 13-át tartja Eötvös báró születésnapjának, sőt a lexikonok egy része s az irodalomtörténeti könyvek is ezt a napot emlegetik Eötvös József születésnapjaként; bár vannak, akik azt vitatják, hogy Eötvös József báró 1813. szeptember 13-án született. Mi e hó 13-át tartjuk Eötvös József báró születés napjának s ezért ünnepelünk mi mai számunkban.⁷⁹

⁷⁸ *Mikor született báró Eötvös József?* Néptanítók Lapja, 1913. október 2., 5.

⁷⁹ *Eötvös József báró emlékezete*, Mohács és Vidéke, 1913. szeptember 14., 4.

Eötvös József önéletrajza és műveinek kronológiája⁸⁰

[1]

Születtem Budán 1813 Szeptembernek 3^{kán}.

Neveltetem szüleim házában részéről Ercsiben részéről Budán. Itt végeztem a' humaniorákat; 1824–1826. Philosophiai és törvénytudományi leczkétet halgattam a pesti egyetemen 1826-tól 1831-ig.

Pozsonyban 1833^{ban} országgyűlés alatt adtam ügyvédi cenzurát; utóbb Fejér V[árme]gyei Aljegyzővé lettem, 's 1835^{ben} a' magyar udvari Cancellariához jöttem mellynek fogalmazójává neveztettem 1836^{ban}. 1837-olta az eperjesi Kerületitáblának közbirája volnék.

Az Academia 1835^{ben} levelező, 1839^{ben} tiszteleti tagjává választott, 's ez *legnagyobb megtiszteltetésem*.

Utazást bel és külföldön többet tettem; egy nagyobbat 1836-1837^{ben} Németországon, Schweitzon, Németalföldön, Franciaországon 's Anglián keresztül.

1840^{ben} részt vettem az országgyűlésben, 's a' büntetőjogi választmány tagjává neveztettem.

Munkáim mennyiben azokra emlékezem a' következők.

1830 *Berlichingen fordítása*, már kéziratát sem birom.

1831 *A Kritikusok Vigjáték*. Kézirata Szemere Pál barátom kezénél. –

[2]

1832 *Bosszú Szomorújáték 5 felvonásban*, nyomtatásban megjelent 1834^{ben}. –

1833 *Házassulók Vigjáték 3 felv.*

1835 *Angeló Hugo* után nyomtatásban megjelent 1836^{ban}

1838–41 *Budapesti Árvizkönyv*, 's ebben tölem a' *Carthausi*

1839 *Emlékbeszéd Kölcsey felett*

1840 *Budapesti Szemle* 's benne tölem *Szegénység Irlandban* és a' *Zsidók emancipatiója*

1841 *Kelet népe és Pesti hirlap*

1832^{től} – 1841 több költemény és értekezés zsebkönyveinkben és folyóiratainkban nevezetesen az Atheneumban, a' Társalkodóban, a' Pesti hirlapban. †††

Elfelejtettem 1838 alatt említeni: *Vélemény a fogházjavítás ügyében*.

B. Eötvös József

⁸⁰ OSzK Kt. Analekta 11.468

Poss. OSZK V. 61/30/1978

xeroxmásolat, 1 db = 2. f.

Zárt! Kozocsa Sándor engedélyével használható!

Bélyegző a 2. fólión: Ballagi Aladár